

Alfred Staarman

Afscheid van Nieuw-Guinea

Tentoonstelling in het Legermuseum over het Nederlands-Indonesische conflict 1950-1962

Afscheid van Nieuw-Guinea geeft een overzicht van de politieke en militaire ontwikkelingen die hebben geleid tot de overdracht van de soevereiniteit over Nieuw-Guinea van Nederland aan Indonesië in 1962. In dit artikel vindt u een impressie van deze boeiende tentoonstelling, die nog tot januari 2004 te zien is. Drs. F. Staarman (1969) is als conservator moderne militaire geschiedenis mede verantwoordelijk voor de samenstelling van de tentoonstelling.

Dit artikel volgt in grote lijnen het verhaal van de tentoonstelling. Allereerst wordt de kwestie Nieuw-Guinea geplaatst in de historische context van de dekolonisatie van Nederlands-Indië. Daarna wordt een beeld geschetst van het functioneren van de Nederlandse krijgsmacht in de tropen. Het derde thema behandelt de politieke en militaire escalatie van het conflict. In het vierde deel ten slotte is aandacht voor de nasleep van het conflict en de gevolgen voor de Papoea's.

Ik ben een Nieuw-Guinea fanaticus. Met deze woorden zette president Soekarno omstreeks 1949 op niet mis te verstane wijze de toon in de kwestie NieuwGuinea.[1] Zijn tegenspeler, onze eigen minister van buitenlandse zaken Joseph Luns, drukte zich meestal diplomatieker uit. Van hem is de bekende uitspraak: Nieuw-Guinea ligt aan de rand van onze belangen maar in het centrum van onze principes.[2] En die principes gaf de bewindsman pas op in 1962, onder politieke druk van de Verenigde Staten en militaire druk van Indonesië.

Minister Luns en president Soekarno waren twee totaal verschillende persoonlijkheden, maar in dit conflict hadden ze één ding gemeen: vasthoudendheid, of misschien beter gezegd, stijfkoppigheid. Doordat beiden zich vastbeten in hun eigen gelijk kon de kwestie Nieuw-Guinea maar liefst twaalf jaar lang de verhouding tussen Nederland en Indonesië grondig verstoren.

Historische context

Het is in 2002 veertig jaar geleden dat Nederland het bestuur over NieuwGuinea overdroeg aan de Verenigde Naties, die het op hun beurt een half jaar later weer overdroegen aan Indonesië. Daarmee was Nederland zijn laatste stukje kolonie of, zoals toen werd gezegd overzees gebiedsdeel, in de Oost voorgoed kwijt. Het toeval wil dat het begin van de hele geschiedenis dit jaar ook met een mooi rond getal wordt herdacht. Het is in 2002 namelijk 400 jaar geleden dat de VOC werd opgericht. Het jaar 1602 markeert het begin van een langdurige Nederlandse aanwezigheid in de Indische archipel. Deze aanwezigheid was door de eeuwen heen verschillend

van karakter. Kort samengevat kunnen de activiteiten van de Nederlanders in Indië als volgt worden gekarakteriseerd: ze kwamen in de zeventiende en achttiende eeuw naar Indië als kooplieden, ontwikkelden zich in de negentiende eeuw als planters en eindigden in de twintigste eeuw als koloniale beheerders van een Aziatisch rijk.[3]

Daar werd iets groots verricht

Door het bezit van Indië rekende Nederland zichzelf tot de zogenaamde middelgrote naties. Sinds de negentiende eeuw profiteerde met name de schatkist hier te lande van de Indische baten: 'Indië was de kurk waarop Nederland dreef'. En als Indië economisch, politiek en cultureel voor Nederland dan zo belangrijk was, dan kon het niet anders of dan moest het verlies van die kolonie rampzalig zijn: 'Indie verloren, rampspoed geboren' is de onheilszwangere voorspelling die al in 1916 werd geuit, lang voordat het zover was. Zij is voor vele personen waarheid geworden. Dat de koloniale verhoudingen zoals die in de negentiende eeuw gestalte hadden gekregen niet eeuwig konden blijven bestaan, was al rond 1900 duidelijk.

Met de 'ethische politiek' zoals die in 1901 werd ingevoerd wilde Nederland een 'eereschuld' inlossen aan de inlandse bevolking door de levensstandaard op een hoger peil te brengen onder andere door onderwijs aan te bieden en gezondheidszorg te intensiveren. Het onvermijdelijke gebeurde. In de bovenlaag van de inlandse bevolking ontstond een zelfbewuste nationalistische beweging die uiteindelijk streefde naar onafhankelijkheid. De latere president van Indonesië, Soekarno en vice-president Hatta speelden hierbij een prominente rol.[4] Dat Indië ooit onafhankelijk zou worden van Nederland stond omstreeks 1930 voor alle partijen vast, het was een onomkeerbaar proces.

Alleen over de manier waarop en met name de tijdsperiode waarin het proces zich zou moeten voltrekken, verschilden de meningen. Daar waar het Indonesische nationalisme vooruit wilde, ging het Nederlandse bestuur op de rem staan. Met de Japanse bezetting van Indië in 1942 veranderde alles. Het koloniale rijk stortte ineen onder de Japanse militaire overmacht. Het Nederlandse bestuur verloor in één klap zijn gezag om het nooit meer terug te krijgen. De Japanse bezetting was een katalysator voor het Indonesische vrijheidsstreven. Op 17 augustus 1945, twee dagen na de capitulatie van Japan, riepen Soekarno en Hatta de onafhankelijkheid uit van de Republiek Indonesië.

Het was een schok voor Nederland dat in de naoorlogse periode niet bij machte bleek iets van het verloren gezag te herstellen. Volgens de historicus professor C. Fasseur kreeg Nederland in 1945 de rekening gepresenteerd voor de kortzichtige koloniale politiek die het vóór de oorlog had gevoerd, voor de schromelijke en stelselmatige onderschatting van het nationalistische ideaal, waarvan het vooroorlogse Nederlandse bestuur had blijk gegeven.[5]

Het zijn harde woorden maar ze geven aan hoe Nederland vasthield aan iets wat er niet meer was. Het maakte de schok van de abrupte dekolonisatie van Indië des te groter. De militaire confrontatie tussen Nederland en Indonesië in de periode 1947-1949, een guerrillaoorlog culminerend in twee politionele acties, kon het nationalistische tij in Indonesië niet keren. Integendeel. De dekolonisatie van Indonesië was eind 1949 een feit.

Zij was echter niet volledig. Nederland had immers Nieuw-Guinea, een deel van het voormalig Nederlands-Indië, uitgezonderd van de soevereiniteitsoverdracht. De politicoloog professor A. Lijphart verklaarde het vasthouden aan Nieuw-Guinea uit wat hij noemde het dekoloniatetrauma.[6] De schok van het verlies van Indië was zo groot dat er geprobeerd werd nog iets van de koloniale boedel te behouden, al was het maar om Nederland nog wat aanzien te

geven in de wereld buiten Europa, maar vooral uit koloniale rancune: Soekarno en zijn kliek mochten niet alles krijgen wat ooit van ons was. Nieuw-Guinea was altijd een uithoek geweest van Indië, maar wel een bijzondere uithoek. De bevolking leefde er merendeels in zeer primitieve omstandigheden ('het stenen tijdperk' - wat betekende dat voor grote groepen, met name in de binnenlanden, het gebruik van ijzeren voorwerpen onbekend was), die niet vergelijkbaar waren met de rest van Indonesië. Bovendien verschilde zij etnisch sterk van de rest van de archipel. Die omstandigheid bracht Nederland er mede toe Nieuw-Guinea uit te zonderen van de soevereiniteitsoverdracht.

Argumenten

Er was begin jaren vijftig een breed scala aan realistisch klinkende argumenten voorhanden om het behoud van Nieuw-Guinea te rechtvaardigen. In de tentoonstelling komen er drie aan bod. Allereerst werd Nieuw-Guinea als stamland aangedragen voor emigranten uit Holland maar vooral voor Indo-Europeanen uit Indonesië, een groep waarvan verwacht werd dat ze in de problemen zouden komen in het nieuwe Indonesië. Inderdaad heeft een groep kolonisten geprobeerd in Nieuw-Guinea een bestaan in de landbouw op te bouwen. Het liep echter voor de overgrote meerderheid van de in totaal 2.800 personen uit op een deceptie vanwege de slechte voorbereiding en totaal onrealistische verwachtingen die men had van de leefomstandigheden in Nieuw-Guinea.[7] Men klungelt er maar een beetje op los, verbouwt wat groente voor eigen gebruik. Een groot deel heeft nog een eigen pensioentje en daar teert de gehele familie op. Het gaat met deze kolonisten hard achteruit en men is aan het potverteren, aldus een verslag uit een inspectierapport uit 1952.[8]

Velen kwamen uiteindelijk gedesillusioneerd naar Nederland. Een argument van een geheel andere orde was dat Nederland een positie in het Verre Oosten kon gebruiken om internationaal nog een woordje mee te kunnen spreken. Nieuw-Guinea was strategisch belangrijk geweest bij de geallieerde opmars tegen Japan in de Tweede Wereldoorlog en dus zou de Nederlandse maritiem-militaire aanwezigheid ook in een bondgenootschap als de SEATO (South East Asian Treaty Organisation) van belang kunnen zijn. Nederland is echter nooit gevraagd om toe te treden tot deze organisatie. Het legde militair te weinig gewicht in de schaal en bovendien zou toetreding de impliciete erkenning van de Nederlandse soevereiniteit over Nieuw-Guinea met zich meegebracht hebben, iets waartoe de aangesloten landen niet bereid waren.[9] Het zal geen verbazing wekken dat vooral de Koninklijke Marine in Nederland het militair-strategische belang van Nieuw-Guinea propageerde. Dit krijgsmachtdeel had immers het meest te verliezen bij het opgeven van Nieuw-Guinea. Zij wilde graag het motto van het Korps Mariniers, 'Qua Patet Orbis' (Zo wijd de wereld strekt) gestand blijven doen en zij kon in ieder geval op de steun van Joseph Luns rekenen. Maar ook dit argument verdween weer van tafel.

Zo vielen de argumenten allemaal af, behalve één: het zelfbeschikkingsrecht. Nederland had de Papoea's, bij monde van Koningin Juliana in de troonrede van 1952, beloofd ze op te leiden tot zelfstandigheid en wilde die belofte nakomen. Het opleiden tot zelfstandigheid betekende in de praktijk een intensieve vorm van wat later ontwikkelingssamenwerking is gaan heten. Met dat zelfbeschikkingsrecht had Nederland een prachtige morele troef in handen. Het was geen kolonialisme of uitbuiting maar oprechte betrokkenheid van ons land met de Papoea's. En de Papoea's? Die begrepen heel goed dat er van Nederland meer te verwachten viel dan van Indonesië. Het klikte tussen de Hollanders en de Papoea's die in meerderheid niets moeten hebben van Indonesiërs. Dat was een gelukkige omstandigheid; de gedeelde doelstellingen waren een goed uitgangspunt voor succesvolle samenwerking.

De leider van de KVP fractie in de Tweede Kamer, C.P.M. Romme, verwoordde het Nederlandse streven als volgt:

Als kleine mogendheid is het overigens naar ons gevoelen in het internationale milieu juist onze beste taak om de morele plicht hoog te houden en alles te doen om het recht ook van dat Papoeavolk, dat kleine Papoeavolk, om het recht op zelfbeschikking te doen erkennen en tot realisatie te brengen.[10]

De Indonesiërs hadden geen boodschap aan de Nederlandse argumenten om Nieuw-Guinea te behouden. Voor hen gold dat hun onafhankelijkheidsstrijd eenvoudigweg niet voltooid was zolang de voormalige kolonisator NieuwGuinea bezet hield. Zo simpel lag dat. Het was met name president Soekarno die het nationalistische vuur brandend hield. Onder verwijzing naar het akkoord van Linggadjati uit 1947 was de argumentatie simpel: Nieuw-Guinea maakte deel uit van Nederlands-Indië, dan maakt het nu dus ook deel uit van Indonesië.

Zo was de politieke stand van zaken halverwege de jaren vijftig toen Nederland nog weinig te vrezen had van Indonesië waar Soekarno nog vooral bezig was zijn eigen machtspositie te verstevigen. Het Indonesische leger verkeerde nog in de opbouwfase, aanvankelijk zelfs met steun van Nederland.

Tropenjaren

De eerste periode na 1949 stelde de Nederlandse krijgsmacht op Nieuw-Guinea niet veel voor. Nieuw-Guinea is een land twaalf keer zo groot als Nederland, met een kustlijn van 5.000 kilometer, met een binnenland dat grotendeels letterlijk onbegaanbaar is, geen verbindingen, geen wegen, geen vliegvelden, geen havens, geen stedelijke infrastructuur, wel malaria en moerassen. Ter verdediging van dat land met zijn onaangename klimaat had Nederland begin 1950 zo'n 150 man van het KNIL ter beschikking, aangevuld met een paar eenheden Papoeamilitairen. Enkele marineschepen patrouilleerden voor de kust. Deze militaire aanwezigheid kon met recht symbolisch genoemd worden.

Maar daar kwam al snel verandering in. Zo werd bijvoorbeeld een bataljon van het garderegiment prinses Irene dat op laatste moment nog naar Indië was gestuurd linea recta doorgezonden naar Nieuw-Guinea. Er kwamen versterkingen uit Nederland voor de landmacht, de vloot en de mariniers. Alles bij elkaar schommelde de troepensterkte in de eerste jaren rond de 2.500 - 3.000 man.

Deze periode kenmerkte zich door allerlei aanloopproblemen door tekorten aan vrijwel alles. Improvisatie was eerder regel dan uitzondering daar waar een soepel draaiende militaire organisatie ontbrak.

Ook de oude wijsheid dat een soldaat eerst goed te eten moet krijgen voor er aan iets anders gedacht kan worden ging in Nieuw-Guinea op, ook in vreedstijd. En uitgerekend de voedselvoorziening was ver beneden peil: er was gewoon niets. En tegen de tijd dat de koffiemelk en aardappelen uit Nederland aankwamen waren ze bedorven of bijna bedorven. Ook bestond er bijvoorbeeld een permanent gebrek aan kleding en goed schoeisel in juiste maten, essentieel voor het lopen van patrouilles in de jungle. Dit kwam omdat steeds meer Indische Nederlanders werden vervangen door grotere Hollandse jongens, maar de bevoorrading hier niet op werd afgestemd. [11]

Veel militairen hadden de indruk in een uithoek van de wereld min of meer aan hun lot overgelaten te zijn: de postvoorziening liet te wensen over, er was weinig gelegenheid tot vermaak, de huisvesting was beneden peil, er was een chronisch personeelsgebrek en verveling was een alom bekend verschijnsel.[12] De uitdrukking 'ergens de balen van hebben' vindt naar het schijnt zijn oorsprong op Nieuw-Guinea waar het in soldatenjargon gebruikt werd in de betekenis die later gemeengoed is geworden.[13] De eerste contingenten militairen die in Nieuw-Guinea zijn geweest, waren daarom niet te benijden. Maar gaandeweg verbeterde er uiteraard wel veel, ook dankzij de kennis en ervaringen van de ex-KNIL militairen die in Nieuw-Guinea aanwezig waren en die veel praktijkkennis hadden, en het Voorschrift Politionele Taak van het Leger (VPTL) om op terug te vallen.

Marine en landmacht droegen de eerste jaren gezamenlijk de verantwoordelijkheid voor de verdediging van Nieuw-Guinea. Na lang touwtrekken werd in 1954 besloten dat voortaan de marine alleen de verdediging van Nieuw-Guinea kreeg toebedeeld. De landmacht keerde terug naar huis. Wat aan deze wisseling van de wacht vooraf ging had veel weg van een prestigestrijd binnen de Haagse bureaucratie, waarbij marine en landmacht beiden niet wilden toegeven dat de ander wellicht beter was toegerust voor de verdediging van Nieuw-Guinea. Maar voormalig minister van Defensie P.B.R. de Geus, in de jaren vijftig actief als marine-officier in de wateren rond Nieuw-Guinea, zegt er dit van: In wezen bleef het een beperkte taakstelling. Dat kwam de marine goed uit, want die had de handen vol aan de bouw van een nieuwe vloot afgestemd op onze rol in de NAVO. Het personeel beschouwde uitzending naar Nieuw-Guinea als een strafplaatsing. Ook de KL verkeerde in een opbouwfase en was blij van de taak in de Oost af te zijn.[14]

Eind 1957 begin 1958 gebeurden er op politiek gebied een aantal dingen die de kwestie Nieuw-Guinea in een stroomversnelling bracht. Het initiatief lag hierbij telkens aan de kant van Indonesië. In 1957 probeerde dat land voor de vierde keer op rij de kwestie voor de Verenigde Naties ter stemming te brengen. Tevergeefs, hoewel de moties die Indonesië indiende vrij mild van toon waren. Zij riepen in feite beide partijen op om over de kwestie Nieuw-Guinea te gaan praten. Maar in de door de Koude Oorlog bepaalde stemverhoudingen binnen de Verenigde Naties wist Nederland nog steeds de steun van de Verenigde Staten, en daarmee automatisch van een groot aantal andere landen, te verwerven. Als reactie werden er door Indonesië anti-Nederlandse maatregelen genomen vergezeld van felle propaganda. Vooral Nederlanders en Nederlandse bedrijven in Indonesië waren er de dupe van: maar liefst 50.000 landgenoten moesten gedwongen repatriëren. De schade voor de Nederlandse economie beliep naar schatting tussen de vier en vijf miljard gulden.

De Indonesische acties riepen in Nederland felle tegenreacties op. De afkeer van Soekarno was vrijwel unaniem. Toch waren er ook andere geluiden te horen.

Langzamerhand kwam er uit de samenleving meer kritiek op het beleid van Nederlandse regering. Van ondernemerszijde werd aangedrongen op overdracht van Nieuw-Guinea aan Indonesië omdat het vasthouden aan Nieuw-Guinea economisch schadelijk was voor Nederland. De Nederlandse Hervormde kerken concludeerden dat Nederland zijn aanspraken op Nieuw-Guinea op termijn zou moeten laten vallen.

Escalatie

Inmiddels begon Soekarno ook serieuze militaire dreigementen te uiten aan het adres van Nederland. Hij zat inmiddels stevig in het zadel en het leger werd steeds sterker. Bovendien had

Soekarno zich persoonlijk gecommitteerd aan de kwestie Nieuw-Guinea. Talloze malen wees hij er in zijn toespraken op dat de voormalige kolonisator nog steeds een deel van Indonesië bezet hield, voor een jonge zelfbewuste natie een ondukbare zaak. Soekarno maakte van de kwestie Nieuw-Guinea een prestigezaak die hij zich niet kon permitteren te verliezen. Deze ontwikkelingen waren voor de Nederlandse regering voldoende redenen om te besluiten de defensie van Nieuw-Guinea te versterken. De Nederlandse militaire en civiele inlichtingendiensten speelden een belangrijke rol bij de totstandkoming van de besluitvorming. Dankzij de Marine Inlichtingendienst (Marid) en de Buitenlandse Inlichtingendienst (BID) was het Nederlandse kabinet goed op de hoogte van de Indonesische operatieplannen. Het grootste succes werd geboekt door een spion met de codenaam 'Virgil'. Deze wist zelfs het Indonesische aanvalsplan voor de verovering van Nieuw-Guinea te bemachtigen.[15] Dit top secret document - inmiddels een archiefstuk - kon niet worden tentoongesteld maar er zijn op de expositie wel enkele andere documenten tentoongesteld uit het archief van de Marid.

Nederland versterkte zijn defensie op Nieuw-Guinea over de volle breedte. Meest in het oog sprong het zenden in 1960 van het vlaggenschip van de vloot: het vliegkampschip de Karel Doorman. Deze ging op reis vergezeld van twee onderzeeboten, wat in Indonesië werd uitgelegd als provocatie. Het Nederlandse vlagvertoon liep overigens uit op een pijnlijk gezichtsverlies toen onder druk van Indonesië landen als Japan en de Filipijnen weigerden het smaldeel in hun havens te ontvangen.

Ook de landmacht keerde weer terug naar Nieuw-Guinea. Infanterie maar vooral ook luchtdoelartillerie vanwege de steeds grotere Indonesische dreiging vanuit de lucht. En er was een nieuwkomer in Nieuw-Guinea: de Koninklijke Luchtmacht, sinds 1953 zelfstandig krijgsmachtdeel en voor het eerst buiten het NAVO verdragsgebied operationeel met Hawker-Hunters. Voor de luchtmacht begon het improviseren van voren af aan: landingsbanen waren te kort, er was te weinig radar, er waren geen hangars.

In hoog tempo werd dit verbeterd. In 1960 waren er 5.000 Nederlandse militairen in Nieuw-Guinea. Begin 1962 was de Nederlandse sterkte opgelopen tot bijna 10.000 man, waaronder een groot aantal dienstplichtigen. Hiervoor was wel een grondwetswijziging nodig geweest omdat in normale omstandigheden dienstplichtigen van de landmacht niet overzee gestuurd mochten worden.

De diplomatieke betrekkingen tussen Nederland en Indonesië waren inmiddels zeer slecht. Het dieptepunt werd bereikt toen Soekarno op 17 augustus 1961 aankondigde alle betrekkingen te zullen verbreken. Hij bracht deze uitzonderlijke politieke stap in verband met het zenden van Nederlandse troepenversterkingen.

Fragment uit de rede van president Soekarno, 17 augustus 1961:

Nederland is een land van kleine opeisers van kleine schulden die reeds lang zijn vervallen. Als een deurwaarder hebben ze nu de 'Karel Doorman' op ons afgestuurd om ons vanuit West-Irian te bedreigen. Onder dergelijke omstandigheden heeft het geen zin meer diplomatieke betrekkingen met een land als Nederland te onderhouden. Ze kunnen gaan [...].[16]

Bijna oorlog

De eerste helft van 1962 ging het langs de rand van oorlog. Het meest bekende incident is dat bij de 'Vlakke Hoek' op 15 januari 1962. Hierbij werd door het Nederlandse fregat Hr. Ms. Evertsen de Indonesische motortorpedoboot 'Matjan Tutul' tot zinken gebracht. Bij deze actie sneuvelden enkele tientallen Indonesische infiltranten. Ook kwam een Indonesische vlagofficier, commodore Jos Soedarso, om het leven. Behalve over zee werden vooral veel Indonesische infiltranten met vliegtuigen boven Nieuw-Guinea gedropt. Deze parainfiltranten waren goed getrainde en bewapende commando's.[17] De landmacht en de mariniers hadden hun handen vol aan de uitschakeling van deze parachutisten. Geregeld kwam het tot vuurgevechten waarbij aan weerszijden militairen sneuvelden. Het 6e Infanteriebataljon van de Koninklijke Landmacht had aan Nederlandse zijde de grootste verliezen te betreuren: acht van de in totaal negen gesneuvelden van dit bataljon kwamen om in de eerste helft van 1962. [18]

De massale aanval werd door Soekarno als troefkaart achter de hand gehouden om politieke druk uit te oefenen op Nederland. Die operatie Jajawijaja zou bestaan uit een geconcentreerde aanval op Biak. Hiervoor waren 30.000 man troepen en honderden schepen bestemd.[19] De aanvalsplannen zagen er op papier indrukwekkend uit maar voor zo'n gecompliceerde operatie was het Indonesische leger nog nauwelijks toegerust. Als de operatie langer zou duren dan gepland zouden er grote problemen ontstaan omdat er onvoldoende logistieke ondersteuning was. Hoge Indonesische officieren spraken in dit verband later met Nederlandse collega's van een one way ticket.[20] Ondanks het feit dat de Indonesische slagkracht in werkelijkheid geringer was dan op papier leidt het geen twijfel dat de Nederlandse krijgsmacht de Indonesische overmacht uiteindelijk nooit hadden kunnen stoppen. Hiervoor was de overmacht eenvoudig te groot. P.B.R. de Geus concludeert dat het is uitgesloten dat de Indonesiërs een verrassingsaanval hadden kunnen uitvoeren en ongetwijfeld zouden zij zware verliezen hebben geleden alvorens hun doel te bereiken.[21] De commandant van het Commando Mandala, belast met de 'bevrijding van Nieuw-Guinea', was generaal Soeharto, de latere president van Indonesië.

Onderhandelen met het mes op tafel

De grote aanval kwam er niet, want er werd vanaf begin 1962 toch weer onderhandeld. Onder druk van Amerika probeerden beide partijen tot een oplossing te komen: Indonesië wilde alleen praten over de overdracht, Nederland zag langzaam maar zeker in dat het onhoudbaar werd en wilde een nette aftocht en garanties voor de Papoea's. Het duurde tot augustus voordat de onderhandelaars overeenstemming hadden bereikt. Het volgende werd afgesproken op basis van het 'plan Bunker', genoemd naar de Amerikaanse bemiddelaar die de besprekingen tussen de Nederlandse en Indonesische delegaties leidde: Nederland zou het bestuur niet rechtstreeks overdragen aan Indonesië, dat was teveel van het goede, maar in plaats daarvan aan de Verenigde Naties. Die zouden het bestuur op hun beurt weer overdragen aan Indonesië. De Nederlandse eis dat de Papoea's zich over hun eigen toekomst moesten kunnen uitspreken middels een referendum, werd ingewilligd. Dat laatste bleek een wassen neus te zijn, iedereen beseftte dat, ook de Nederlandse onderhandelaars, maar er viel eenvoudigweg niet meer uit halen. De Papoea's zijn de werkelijke verliezers geweest in dit conflict.

Uiteindelijk is het president John F. Kennedy geweest die beide partijen aan tafel bracht en een oplossing forceerde. Velen in Nederland voelden zich in de steek gelaten door onze bondgenoot. Minister Luns heeft dit ook wel hardop gezegd. Kennedy had echter geen boodschap aan het Nederlandse koloniale verleden en de daaruit ontstane sentimenten. Zijn belangrijkste reden om in te grijpen was dat door het vasthouden van Nederland aan Nieuw-Guinea de communisten in

Indonesië in de kaart werden gespeeld. Daarbij heeft de Amerikaanse president zich meer als bondgenoot gedragen dan men hier dacht: hij heeft Nederland een nette aftocht geboden uit een uitzichtloze situatie op de rand van oorlog.[22]

Fragment uit een brief van president Kennedy aan minister-president De Quay, april 1962:

[...] Indien het Indonesische leger zich volledig zou richten op een grootschalige oorlog tegen Nederland, zouden de gematigde elementen binnen het leger en het land snel uitgeschakeld worden, hetgeen de weg vrij zou maken voor communistische interventie [...] In deze omstandigheden, en gezien onze verantwoordelijkheden ten opzichte van de vrije wereld, wil ik er bij de Nederlandse regering sterk op aandringen dat zij instemt met een bespreking op basis van de formule die aan uw vertegenwoordiger door de heer Bunker is voorgelegd [...].[23]

Nieuwe start

Op 15 augustus 1962 sloten Indonesië en Nederland een akkoord in New York: vanaf 1 januari 1963 was Nieuw-Guinea, inmiddels omgedoopt tot Irian Jaya, de 13e provincie van Indonesië met Jayapoera (het voormalige Hollandia) als hoofdstad.

Nederland en Indonesië gingen al snel over tot de orde van de dag. Beide landen wilden graag een nieuwe start maken. Herstel van de betrekkingen stond voorop. Al in 1964 bracht minister Luns een geslaagd officieel bezoek aan Indonesië, bij welke gelegenheid hij president Soekarno de hand schudde. Dat was een paar jaar eerder ondenkbaar geweest.

Voor de Papoea's kwam de overdracht als een schok. De meerderheid van de bevolking wilde geen deel uitmaken van Indonesië. Het vertrek van het Nederlandse bestuur werd door velen, Papoea's én Nederlanders, gevoeld als verraad. Een onzekere toekomst wachtte.[24]

Afgesproken was dat de Papoea's zich met een volksraadpleging of 'daad van vrije keuze' konden uitspreken over de gewenste staatsvorm. Dit referendum vond plaats in 1969. Indonesië was onder het bewind van de nieuwe president Soeharto een militaire dictatuur. Er werd gestemd volgens het systeem van musjawarah, dat wil zeggen dat door 'onderling overleg tot overeenstemming gekomen zou moeten worden'. Van een vrije keuze was geen sprake. De uitslag van het referendum stond van tevoren vast: Irian Barat (Nieuw-Guinea) werd onderdeel van Indonesië.

Het was een rottijd die ik nooit had willen missen

In de periode 1950-1962 zijn naar schatting circa 22.000 Nederlandse militairen naar Nieuw-Guinea uitgezonden. Veel van hen delen het onbevredigende gevoel dat de Papoea's aan hun lot zijn overgelaten. Bijna 80% van de militairen in Nieuw-Guinea was in 1962 tegen de soevereiniteitsoverdracht.[25] Dit verklaart wellicht waarom er nu nog opvallend veel veteranen actief zijn in organisaties die zich inzetten voor de Papoea's. Op reünies en herdenkingen komen veteranen bij elkaar om na te praten, herinneringen te delen, te herdenken en te verwerken.

Veteranen beantwoorden de vraag hoe zij hun dienst, afhankelijk van tijd en plaats op Nieuw-Guinea hebben beleefd zeer verschillend: ieder van hen heeft zijn eigen ervaringen en beleving. Onderstaande uitspraak van een marinier verwoordt wellicht de ervaring van veel veteranen:

Onverschillig voor het dreigend gevaar, geen benul voor de politieke schermutselingen, heb ik de vervulling van mijn militaire dienstitijd in zo'n fascinerend land met een ongerepte natuur en vriendelijke bevolking als een groot voorrecht gezien en als één van de meest indrukwekkende perioden uit mijn leven.[26]

Een belangrijke plaats in de tentoonstelling Afscheid van Nieuw-Guinea is ingeruimd voor ervaringen van ooggetuigen; militairen vertellen hun verhaal maar ook een politicus, een diplomaat en een journalist komen aan het woord. De interviews met deze betrokkenen zijn verweven in de tentoonstelling. Zij geven een persoonlijke visie vanuit zeer verschillende invalshoeken op de politieke en militaire gebeurtenissen en ontwikkelingen die hebben geleid tot de overdracht van Nieuw-Guinea aan Indonesië.

Literatuur

- Boom, G. van, 'De totstandkoming van de defensiegrondslagen NieuwGuinea, 1950-1954', in: Mededelingen van de Sectie Militaire Geschiedenis Landmachtstaf, deel 12 (Den Haag 1989) 93-111.
- Doel, H.W. van den, Afscheid van Indië. De val van het Nederlandse imperium in Azië (Amsterdam 2000).
- Doorn, J.A.A. van, Indische lessen: Nederland en de koloniale ervaring (Amsterdam 1995).
- Esterik, C. van, Nieuw-Guinea, de opmerkelijke geschiedenis van Nederlands laatste bastion in de Oost, radioserie in 7 dln. (IKON 1981).
- Geus, P.B.R. de, De Nieuw-Guinea kwestie. Aspecten van buitenlands beleid en militaire macht (Leiden 1984).
- Graaff, B. de & C. Wiebes, Villa Maarheeze. De geschiedenis van de Inlichtingendienst Buitenland (Den Haag 1998).
- Holst Pellekaan, R.E. van, I.C. de Regt & J.F. Bastiaans, Patrouilleren voor de Papoea's. De Koninklijke Marine in Nederlands Nieuw-Guinea, deel 1: 1945-1960 (Amsterdam 1989).
- Holst Pellekaan, R.E. van, I.C. de Regt & J.F. Bastiaans, Patrouilleren voor de Papoea's. De Koninklijke Marine in Nederlands Nieuw-Guinea, deel 2: 1960-1962 (Amsterdam 1990).
- Jansen van Galen, J., Ons laatste oorlogje. Nieuw-Guinea: de Pax Neerlandica, de diplomatieke kruistocht en de vervlogen droom van een Papoea-natie (Weesp 1984).
- Koster B., Een verloren land: de regering Kennedy en de Nieuw-Guinea kwestie 1961-1962 (Baarn 1991).
- Lijphart, A., The trauma of decolonization. The Dutch and West New Guinea (New Haven/London 1966).
- Meijer, H., Den Haag-Djakarta. De Nederlands-Indonesische betrekkingen 1950-1962 (Utrecht 1994).
- Meijer, H., 'Het uitverkoren land'. De lotgevallen van de Indo Europese kolonisten op Nieuw-Guinea (1949-1962)', in: Tijdschrift voor Geschiedenis, 112 (1999) 353-384.
- Meiracker, K. van den, 'Nederlands-Nieuw-Guinea na de overdracht', in: Spiegel Historiae, 13, nr. 7/8 (1998) 333-337.
- Nortier, J.J. & J.W. de Leeuw, Het 6e Infanteriebataljon in Nieuw-Guinea. De geschiedenis van een geruisloos opgelost bataljon (St. Reunie NG-militairen, 2000).
- Nuis, A., De Balenkraai. Kroniek over het einde van Nederlands NieuwGuinea (Amsterdam 1983, 1e druk 1967).
- Roos, G.K.R. de, Nieuw-Guinea: de marinierskant van het verhaal, november 1960-november 1962 (Den Haag 1979).
- Schaafsma, M.D., De Landmacht Nieuw-Guinea 1949-1955. Ongepubliceerd manuscript Sectie Militaire Geschiedenis (Den Haag 1960).
- Schoonoord, D.C.L., 'Nieuw-Guinea, de Koude Oorlog en de krijgsmacht', in: B. Schoenmaker & J.J.A.M. Janssen (red), In de schaduw van de Muur. Maatschappij en Krijgsmacht rond 1960 (Den Haag 1997) 152-174.
- Staat, D., Om het laatste stukje Indië. Eindrapport Nieuw-Guinea enquête 1993, uitgave Stichting Dienstverlening Veteranen (1994).
- Steenhorst, R. & F. Huis, Joseph Luns (Amsterdam 1985).

- 'Terug van weggeweest. Nederlandse uitzendingen en missies 1946-1998', EGO, Maandblad van de dienst humanistisch geestelijke verzorging bij de krijgsmacht (voorjaar 1998).

Noten

- 1 Geciteerd in: Jansen van Galen, *Ons laatste Oorlogje*, 27.
- 2 Geciteerd in: Steenhorst & Huis, *Joseph Luns*, 69.
- 3 Van Doorn, *Indische lessen*, 17.
- 4 Van den Doel, *Het Rijk van Insulinde*, 241.
- 5 Geciteerd in: Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 339.
- 6 Lijphart, *The Trauma of Decolonization. The Dutch and West New Guinea*.
- 7 Meijer, *Het uitverkoren land*, 383-384; De Geus, *De Nieuw-Guinea kwestie*, 22.
- 8 Meijer, *Het uitverkoren land*, 375.
- 9 De Geus, *De Nieuw-Guinea kwestie*, 82; Schoonoord, *'Nieuw-Guinea'*, 155.
- 10 Van Esterik, *Nieuw-Guinea*, dl. III.
- 11 Schaafsma, *De Landmacht Nieuw-Guinea*, 243.
- 12 Schaafsma, *De Landmacht Nieuw-Guinea*, I-II.
- 13 Nuis, *De Balenkraai*, 136.
- 14 De Geus, *De Nieuw-Guinea kwestie*, 83; Boom, *'De totstandkoming van de defensiegrondslagen Nieuw-Guinea, 1950-1954'*.
- 15 De Graaff & Wiebes, *Villa Maarheeze*, 121-177.
- 16 Geciteerd in H. Meijer, *Den Haag - Djakarta*, 607.
- 17 De Roos, *Nieuw-Guinea : De marinierskant van het verhaal*, 164 e.v.
- 18 Nortier & De Leeuw, *Het 6e Infanteriebataljon in Nieuw-Guinea*, 7.
- 19 De Geus, *De Nieuw-Guinea kwestie*, 182-187.
- 20 Holst Pellekaan, *Patrouilleren voor de Papoea's*, deel 2, 156.
- 21 De Geus, *De Nieuw-Guinea kwestie*, 186-187.
- 22 Koster, *Een verloren land*, 131 e.v.
- 23 Bron: archief Ministerie van Algemene Zaken.
- 24 Meiracker, *'Nederlands Nieuw-Guinea na de overdracht'*, 335-336.
- 25 Staat, *Om het laatste stukje Indië*, 63.
- 26 Geciteerd in: *'Terug van weggeweest. Nederlandse uitzendingen en missies 1946-1998'*, 20.